

121
17

अथ

“कालिदासविरचित धट्कपर काव्यम्”

Alha Kalidas Virachita Dhata Karpara Kavyam.

12/11

काव्य गी ५२

अथ धृत्वापरकाव्यम्

सटीकम्

+

॥ घटस्वर्पर
३

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ प्रेषितप्रमदयेति ॥ वृद्धस्तेकेनान्वयः ॥ प्रेषितप्रमदया विदेशगतमर्तकया सख्या
॥ प्रमदतश्चंदनितादिमियादियोज्यते ॥ हे सखी कुंदसमानदंती कुंदपुष्पवत्समानादंताः यस्याः सा
तस्याः संवेधनं निश्चितं स्यात् ॥ स्वस्वाकाशं कैः नीरदैः किं भूतैः प्रियहीनां हृदया
विनीरदैः प्रियेण वल्लभेन हीनारहिता तस्याः हृदयं तदेनावनिः भूमिः तां रदंति विदारयं
ति विरहिणी मनोविषादकैरित्यर्थः ॥ निश्चितं प्रागया गत्य तथा सलिलैर्जलैः निहितं स्यापि

॥ निश्चितं स्वमुपेय नीरदैः प्रियहीना हृदयावनीरदैः ॥ सलिलैर्निहितं र

॥ जंक्षितौ रविचंद्रावपिनोपलक्षितौ ॥ १॥

तं किं तत्र जः धूलिः कस्यां क्षितौ तथा रविचंद्रावपिनोपलक्षितौ मेघैराच्छादितत्वात्

०१११०

121
17

शिव
३

कुंदसमानदंती॥ तथा हंसाः चक्रांगः द्रवन्ति गच्छन्ति कस्मात् न दन्ते च भयात्॥ प्रयश्च धुना
 निशामुखानि न च द्रवन्ति न शिष्युक्तानि तथा शिष्यो न मयूराः न दन्ति शिष्यंति कच्छन्ताः न
 वां वुमताः नूतनजले न मताः एतत्सर्वं कस्मिन्काले मेघागमेवर्षाकाले चक्रांगमानसो व

हंसा न दन्ते च नया द्रवन्ति निशामुखान्येव न च द्रवन्ति॥ न वां वुमताः शि
 ष्यो न दन्ति मेघागमे कुंदसमानदंति॥ २॥ मेघाद्यतं निशि न भाति न भो
 वितारं निद्राभ्युपैति च हरिं सुखसेवितारं॥ सेंद्रायुधं जलदोद्यरसं
 त्रिभानां संरभमावहति भूधरसं निभानां॥ ३॥

सरयुर्धः॥ २॥ मेघागमेति हंसस्ती तथा निशिरात्रौ न भान भातिकीदृशं न भः वितारं गत न
 क्षत्रं तथा निद्रा च हरिं प्रभ्युपैति विष्णु प्राप्तेति कीदृशं हरिं सुखसेवितारं सुखमेव सेवते॥

घट०
२

अनुभवतीति ॥ अथवा कीदृशीनिद्राप्रसुखसेविता श्रीघ्नसुखमभिसेविता ताः जलधरः मेघः
इ२ ~~विमानो~~ गुणानां संरंभकोपप्रदाप्रधुना प्रावहति धत्ते कीदृशः सेंद्रायुधः इंद्रधनुषसहितः
पुनः कीदृशः ^{कुर्वन्} राक्षसगर्जेन कीदृशं भिमा ॥ ३॥ सतडिज्जलदमिति ॥ हे सखी ॥ जलंदरीषु प्रपत

सतडिज्जलदोर्षितं नगेषु स्वनदंभोधरभीतपन्नगेषु ॥ परिधीररवंज्जलं
दक्षीरीषु प्रपतत्युत्तरूपसुंदरीषु ॥ ४॥

ति उदकं गुहासु निपतति कीदृशं जलं नगेषु सतडिज्जलदोर्षितं पर्वतेषु तडिदसहितः सतडि
तस्यासौ जलदः तेन अर्षितं कीदृशेषु नगेषु स्वनदंभोधरपन्नगेषु स्वनंता अते संभोधरा अ
स्वनदंभोधराः तेषां भिद्यं पद्मानगच्छति ते पन्नगाः तेषु कचंभता सुंदरीषु अत्युत्तरूपसुंदरीषु
अत्युत्तरूपसुंदरयोः यो सुताः कीदृशं जलं परिधीरं वं परितः समंतात् धीरो जंभीरो यस्य तत्तंभीरनाम
र

शिव
२
कोशवर्षक ॥ ४॥

क्षिप्रमिति॥ हेसखीकेपिपुरुषः तानिकांतामुखानिभार्यावदनानि संप्रतिश्रधुनाप्रसादयति॥ संतोषयति तानि
कानियानिरतिविग्रहकोपितानि प्रीतिकलहकोपितानि॥ जलदाः पथिकान् उत्कंटयंति गमनोन्मुखाकु
र्वन्तिकीदृशः स्वनंतः गर्जतः तद्वनितासुपथिककामिनीषुशोकः समुद्रहृतिविधत्ते कीदृशः निरवधिः॥ ५॥०

क्षिप्रं प्रसादयति संप्रतिकोपितानि कांतामुखानिरतिविग्रहकोपितानि॥ उत्कंट
यंति पथिका जलदास्वनंतः शोकः समुद्रहृति तद्वनितास्वनंतः॥ ५॥ दृष्टादिते
दिनकरस्य भावने स्वाज्जले पतति शोकभावने मन्मथे च हृदि हर्तुमुद्यते प्रोषि
॥ तं प्रमदयेदमुद्यते॥ ६॥०॥

दृष्टादितेति इदं सर्वं प्रागुक्तं प्रोषितप्रमदया उद्यते उज्यते॥ कस्मिन्सति स्वात् आकाशात् जले पतति
सतिकीदृशे जलेशोकभावने शोकं भावयंति उत्पादयंति॥ तस्मिन् पुनः कस्मिन्सति हृदि मन्मथे मद
ने हंतुं मारयितुं उद्यते प्रवृत्ते सति॥ ६॥०॥

सर्वकालमिति ॥ हे तोयदाः सर्वकालमवलंघ्य अतिक्रम्य आगता स्मर्यं दयितः प्रियः यदा यस्मिन्काले
गतः तदा आगत्य तेन विना मां किं मारयिष्यथ नमर तेन प्रियेण कीदृशेन निर्धेनेन निर्दयेन पुनः
परदेशसेविना ॥७॥ ब्रूतेति हे चनाः यूयमेव तं प्रियं पथि ब्रूत कीदृशं पथिकं पांशुलं पांशुर्धूलिः

॥ सर्वकालमवलंघ्य तोयदाः आगता स्मर्यं दयितो गतो यदा ॥ निर्धेनेन पर ॥

॥ देशसेविना मारयिष्यथ न तेन माविना ॥७॥ ब्रूत तं पथिकं पांशुलं चनाः ॥

॥ यूयमेव पथि शीघ्रलंघनाः ॥ अन्यदेशरतिरयमुच्यतां सा च वात ॥

॥ ववधूः किमुच्यतां ॥८॥०॥

तां लाति आदत इति पांशुलः पथिकश्च सौ पांशुलश्च तं कीदृशः चनाः शीघ्रलंघनाः शीघ्रं
लंघयति गच्छंति ते ॥ किं वक्तव्यं तदाह ॥ अन्यदेशरत्यमुच्यतां परदेशगमनस्य भावं श्रव्यं
र्जन्यकाले याज्यतां प्रयादेशश्च वक्तव्यं इत्यहं सा तव वधूः प्रिया किमुच्यतां तां प्रियां श्रमभिः
तव संदेशः कः कथ्यतां ॥८॥०॥

हेधनाः पुष्पाभिः एवं कथनीयं हेनाय संप्रति एतस्मिन् समये हंसपंक्तिरपि पक्षिगणेषु मानसं प्रतिमा
न सरोवरं प्रतिगंतुं वियति आकाशे प्रस्थिता गता मनुष्यबुद्धिमान् स्वस्थलंगच्छतीति किंवक्तव्यं तद्वितो
पि नातकः प्रस्मिन्काले श्रुत्वा उदकं दद्यात्ते हे पथिके ते तव सा प्रिया दुःखिता वर्तते त्वमपि गच्छ इति ॥२॥ नीलशब्दमिति

॥ हंसपंक्तिरपि नाय संप्रति प्रस्थिता वियति मानसं प्रति ॥ नातकोपि तद्वितोऽयुयाचि ते दुः
खितो मनसि सा प्रियाचि ते ॥२॥ नीलशब्दमिति भातिको मलं वारि विंदति हि नातको
मलं ॥ प्रबुद्धैः शिखिगणेषु विना द्यते कारतिः प्रियविना मर्यो द्यते ॥३॥

नीलं हरिदं शब्दं नूतनतरुं को मलं मृदु प्रतिभाति असंतोशे भते नातकः प्रमलं वारि विंदते ॥ पक्षि
रपि स्यामिलाषितं नीरि प्राप्नोति श्रुत्वा दैः शिखिगणेषु विना द्यते मेघागमेन शिखिगणेषु मयूरगण
विना द्यते शक्तिरजातः हे प्रिये ते तव अस्मिन् समये मया विना कारतिः कप्रीतिः स्यात् न का पिरत्यर्थः ॥३॥

मेघशङ्कर इति ॥ हे यस्मिन् काले भवति कलापिनः कलापांति च प्रकलारक्षति तानि कलापानि विद्यते
 येषां ते कलापिनः प्रवृत्ताः प्रोषिता प्रवासिता मर्त्तकास्तानां हृदये शोकं कलापयन्ति ते तथा कीदृशः मेघशङ्क
 मुदिताः मेघशङ्केना नैदिताः ते तव सा प्रिया प्रय प्रधुना दुर्धरेण मदनेन सा द्यते पीयते कीदृशः
 प्रिय प्रोषिता हृदय शोक कलापिनः कीदृश तोयदागमकृशा तदुपरि पीयते कथं जीवतीति भावः ॥ ११॥

मेघशङ्क मुदिता कलापिनः प्रोषिता हृदय शोक कलापिनः ॥ तोयदागमकृशा
 यसा द्यते दुर्धरेण मदनेन सा द्यते ॥ ११ ॥ किं कृपापितवनासि कांतया पांडु
 गंड पतिता लकांतया ॥ शोकसागर जले व्यपातितां ह्रुणस्मरणमेव पातितां ॥ १२ ॥
 किं कृपापति हे पथिक तव कांतया प्रियया सह कृपापि किन्नासि कथं नयाति कथं भूतया पांडु गंड
 यो पतिताः प्रलकानां प्रेताः यस्याः सा तया तां प्रियां त ह्रुणस्मरणमेव तव गुणानां स्मरणमेव प्र
 पातिरक्षति कीदृशीतां शोकसागर जले पतितां शोकं नाम दुःखं सागरं नाम दुःखिष्ठः ॥ १२ ॥

कुसमितमिति ॥ मदीनां इति कृत्वा विक्रमिति न समेव स ते कस्मिन्सति न दीनां जले कलुषे सति जउभूतानामपि
न दीनां अंतरं कलुषं भवति किमु वक्तव्यं स्त्रीणां विरहो जंदै न्यं भवतीति कुत्राशंकह ॥ काननेषु वनेषु कीदृ
शेषु कुसमितकुटजेषु पुष्पितवक्ष्यविशेषेषु पुनः कीदृक् यतः प्रियरहितेषु अतः कारणतः समुत्सुकाननेषु
समुत्सुकानि उत्कण्ठिता निजान्नानि मुत्सुनियेषु तानि तेषु भवत्संभावनेया उत्कण्ठितत्वेन वनानि पर्वरा

कुसमितकुटजेषु काननेषु प्रियरहितेषु समुत्सुकाननेषु ॥ वहति च कलुषं जलं नदीनां ॥
किमिति मां समेव स ते नदीनां ॥ १३ ॥ मार्गेषु मेघसलिलेन विनाशितेषु कामधनुस्पर्शिते
न विनाशितेषु ॥ गंभीरमेघरसितव्यधिता कदाहं जह्यां सखे प्रियवियोगजशोकदाहं ॥ १४ ॥

मार्गेषु मिति ॥ तेन प्रिये न विना मां दृष्टेति शेषः कामधनुस्पर्शिते गृह्णाति केषु सत्सु मेघसलिलेन मार्गेषु विशाशि
तेषु सत्सु यत्र कपि पदस्थपनमपि ब्रूतुं शक्यत इति भावः ॥ मार्गनाशो त्वेमेघा अहं प्रिय विरहजन्यशोकदाहं वि
य विरहितापंकदा कस्मिन्काले जह्यां ए जेयं किं विधाहं गंभीरमेघरासितव्यधिता मनोरमेघशङ्केन व्यधिता एतादृशा
तव किं रसाह किं भूतधनुः शितेषु शिताः तीक्ष्णाः श्ववः बाणा यस्तत एतेन वक्षसि कामो बलवान् रसुक्तं भवति ॥ १५ ॥

इति भावः ॥ १३ ॥

इति शरैर्विध्यमाने सूर्यः ॥ १४ ॥

नववारीति ॥ यथा प्रद्युम्नस्मिन्वर्षकाले वनाग्निप्रतिभांति केतकां ॥ किं विशिष्टानां विराजितानां विशेषदीप्तिप्रापितानां वैः नवर
वारिकैः नवं च तत्वारिच नववारितस्य द्रुणः तेः नववारिकैः अभितव जलशिकरैः पुनः कीदृशानां स्वनदंभोधरवातनी
वितानां जंभोजतंतत्धारयंति ते जंभोधराः स्वनंतश्चेते जंभोधराः तेषां वातः समीरणः तेन वातितो तेषां पुनरपि किं विशि
ष्टानां नि केतनानां विटपानां नि केतकानां गृहानां कृते कस्य मयस्य वर्षकाले केतकीकुसुमानि सुगंधितानि भवन्ति ॥

नववारिकैर्विराजितानां स्वनदंभोधरवातनिवीतानां ॥ मदनस्पृष्टे नि केतनानां प्रतिभां
तियद्यवनानि केतकानां ॥ १५ ॥ तत्साधु यत्सां सुतरां ससर्ज प्रजापतिः कामनिवाससर्ज ॥
लुं मंजरीभिः प्रवरो वनानां नेत्रोत्सवश्चासि स यौवनानां ॥ १६ ॥

तत्साधुरात्र ॥ हे कामिनिवासं ससर्जं भावयंतं यत्ससर्जं स्पृष्टवान्कः प्रजापतिः सद्यो सुतरां तत्साधु शोभने निव
सने निवासः आश्रयः कस्य कामस्य निवासः स चासौ ससर्जश्च ससर्जकीदृशः केषां मध्ये वनानां कामिः कृत्य प्रवश्यं
जरीभिः कुसुमितभिः न केवलं मंजरीभिः प्रवरो नेत्रोत्सवश्चासि नेत्राणामुत्सवो नेत्रोत्सवः आनंदस्तु भवति केषां स यौ
वनानां यौवनेन सह वर्तते स यौवनाः तेषां स यौवनानां ॥ १६ ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥

सतीत्यर्थः ॥ १५ ॥
सतीत्यर्थः ॥ १५ ॥

न कंदव इति ॥ तेन व कंदव तेव शिवा प्रलितो स्मिरयर्थः ॥ यतः कारणात् तेव कुसुमस्मिते मदनः ॥ अं रपे विसति ॥ कुसु
ममेव स्मितं हसितं कुसुमस्मितं ॥ अन्य अ कुटजा किं बहु स्पते कैः कुसुमैः ॥ यतस्ते निपतिता स्मिक प्यं भूत
स ३ स्प प्रतिदुः प्रहं स्प प्रतिशयेन दुः स्वे प्रस ह्यते सात स्प प्रतिदुः प्रस ह्यते कुटज त र र ज के प्रि प्रायः कुटजः
प्राव वी दुः सहो भवति ॥ १७ ॥ तरु वरेति यथा हेतु र वर नी प कंदव तेव सदा सर्वदा विनता स्मि प्रहं एवं वि

॥ न व कंदव कुशिरो वनता स्मिते वसति ते मदनः कुसुमस्मितो ॥ कुटज किं कुसुमै रवतु
॥ स्पते निपतिता स्मि प्रतिदुः प्रस ह्यते ॥ १७ ॥ तरु वर विनता स्मिते सदा हं हृदयं मे प्रकरो
॥ वि किं सदा हं ॥ तव कुसुम निरीक्षणे पदे हं विसृजे यं सह सैव नी पदे हं ॥ १८ ॥ • • • •

विज्ञायते मम हृदयं किं सदा हं करोषि यतस्तव कुसुम निरीक्षणे आपदे अप्रस्ता वे दे हं वपुर हं विसृजे
यं परि सृज्ये यं वचं सहसा एतेन विमुक्तं भवति यथा वर्षा काले वलवान् भवति नीपः न केवलं कुट कंद
वौ दुः अपरो नीयो विप्रियरहितानां दुः प्रस हो भवति ॥ १८ ॥ कुसुमै रिति प्रपरो अंगं अंगं वति आश्वादयंति
किं युचि कालतां वक्ष विशेष् कालतां कीदृशी उपशे प्रितां घन मुक्तं तुल्य प्रकाशितैः घनेन मुक्तं परिसृज्य

उत्तमं तन्म्रं प्रवृत्तं तस्य लवाः कणाः तैः प्रकाशितानि तैः घनमुक्तं तुल्यप्रकाशितैः किं कृत्वा समवेक्ष्य कालं तं
प्रवसरः कस्य तस्य मधुनः कंदर्पस्य ॥१२॥ यथा ते घनं संपचिकयूयमेव वृत्तयाः स्त्रियः सद्युत्सवं प्रियतमैः
सहमानयंति न भुंजति कस्मिन्काले मेघा गमे केषु दिनेषु दिवसेषु कीदृशेषु संप्रायुधानं बुधं गर्जितं दुर्दिनेषु

॥ कुसुमैरपशोभितं प्रकाशितैः घनमुक्तं तुल्यप्रकाशितैः ॥ मधुनः समवेक्ष्य कालं तं भ्रमर
॥ शृंगवतिषु विकालतां ॥१६॥ तासामृतुः सफल एव हि या दिनेषु संप्रायुधानं बुधं गर्जितं
॥ तदुर्दिनेषु ॥ रद्युत्सवं प्रियतमैः सहमानयंति मेघा गमे प्रियसखी असमानयंति ॥२०॥

शक्रचापजलदस्तनिति किं विशिष्टेषु दिनेषु कथं हि स्फुरितं न केवलं मानयंति प्रियसखी असमानयं
ति पूजयंति तत्पतां कुर्वन्ति तासां क्रतुः सफलः भविष्यंती ते सखी न्वयः ॥२०॥

॥७॥
घटख०

भावानुरक्तमिति येन परो एकविना अहं यमकै जीयेय तस्मै घटस्वर्पर ए उदकं बहेयन्ति यः यत्सहं जीयेय
मये वाहं जीयेय इयं प्रतिज्ञा दृढीकरणं पराय प्रातृकविः भावेन स्वभावेन चित्तेन परमावेन अनुरक्तारागयु
क्तो स्यात्सौवर्जिता च तस्याः सुरताजितै ताजिन प्रायापितुर्थः यदि प्रज्ञानपालयति तत्ततः विपासितः करकोश

॥ एतन्निशम्य विस्तानलापीति तायास्तस्यावरः स्वलुदयालुरपीति तायाः ॥ साधुभिरेव मुदितं

॥ जलदैरमोघै प्रत्याययौ सदनमूनदिनैरमोघै ॥ २१ ॥ भावानुरक्तवर्जिता सुरतैः शपेयं मालम्भ

॥ अंशु तत्ततः करकोशपेयं ॥ जीयेय येन कविना यमकैः करेण तस्मै बहेयमुदकं घटस्वर्परि ॥ २२ ॥

पेयं तु सप्तपुटपात्रपातव्यं अंशुजलं चालम्भप्राप्य शपेयं शपयं इति नान्वयमिति युक्तः ॥ २३ ॥ इति कालिकु

तौ घटस्वर्परिकाव्यं समाप्तं ॥ सम्वत् १८०५ जेष्ठ वद्य १३ भौमवासरे लिखितं भाग्यनरे तद्रमणि मिश्रेण ॥ ० ॥

शिव०

॥७॥

121
17

+

इति द्रष्टव्यं रिकाव्यम् ।
कालिदास रचितम् ।

1/2
1/2
1/2

4